IRODALMI SZEMLE.

a) Hazai irodalom.

Dr. Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. Az Oltványi-jutalommal kitüntetett pályamű. Budapest, 1906. XXXVIII + 558 l. Kiadja a M. Tud. Akadémia. Ára 12 kor.

A cisterczita rend tudós történetirója, a ki marosvásárhelyi, sárospataki és debreczeni reform. főiskoláink törvényeit is nagy szakavatottsággal ismertette, fenti könyvében, a Magyar Tud. Akadémia 1902. évben kitűzött ezen pályakérdésére felel: „*Adassék elő az elemi vagy népoktatás története Magyarországon 1540-ig*". Szerző azt mondja az Előszóban, hogy a pályatétel határozottan kijelölte a keretet dolgozata részére: az *elemi*, vagy *népoktatás* történetét kivánja; a *papi* nevelést tehát kizárja teljesen, miért is a *szerzetesi* és *székesegyházi* (káptalani) iskolák története feladata körén kivül esett. A kezünkben levő könyv tehát az 1540 előtti magyar népoktatás története akar lenni, mely hogy ezen kérdést mennyiben fejti meg, mindjárt látni fogjuk.

A munka két részből áll. Az első rész a tulajdonképeni feldolgozás, melyben kilencz fejezet alatt a következő kérdéseket tárgyalja: I. A keresztyénség és a népoktatás. II. Népoktatás a templomban. III. Népoktatás a falusi iskolákban. IV. Városi iskolázás. V. Falusi iskolák Magyarországon 1540-ig. VI. Városi iskolák Magyarországon 1540-ig. VII. Udvari és magánoktatás. VIII. Nőnevelés. IX. A népoktatás fejlődése és a korviszonyok (3—211. l.). A második: Oklevéltár, melyben 359 oklevelet közöl (212—478. l.). A 479—558. lapon egy bőséges, de mégsem kimerítő név- és tárgymutatót nyerünk, külön a feldolgozáshoz és külön az oklevéltárhoz.

Digitized by Google

Az I. fejezetben (3—7. l.) általánosságban tárgyalja szerző a keresztyénségnek a népoktatásra való hatását, melynek a II. fejezet (8—20. l.) folytatása, de tagadom, hogy az 1279. budai, az 1460. szepesi, az 1450., 1489. és 1493. esztergomi, 1494. nyitrai és az 1515. évi veszprémi zsinatoknak (13—19. l.) a papok részére adott utasításait népoktatásnak lehetne minősíteni, mert ezek a papokat oktatták ki arra, hogy a templomban miként járjanak el. A III. fejezet a *szerzetesek* és a *székesegyházi iskolák* oktatásából indul ki és 1510-től kezdve említ falusi iskolákat (22. l.), a felhozottakból azonban, mivel legnagyobb részük a XVI. századból való, túlzottnak tartom azon következtetést, hogy a székelyeknél a plébániai székhelyeken iskola is volt (23. l.), sőt még túlzottabbnak tartom azt, hogy 26 falusi iskola létezéséből történeti tényként hirdetni lehessen „ezen jelenség elegendő azon tény megállapitására, hogy *a XIV. és XV. században a falusi plébániai székhelyeken országszerte volt iskola*“ (24. l.), valamint azt is, hogy „a XIV. és XV. század adataiból joggal következtethetünk az Árpádok korára, mert a városi iskolák megalakulása előtt a lelkipásztorkodó papság, a káptalani iskolákon kívül, egyedül a falusi iskolában szerezhette meg ismereteit, s igy *ekkor* a falusi iskolára nagyobb szükség volt, mint a városok létrejövése után. Helyes tehát a következtetés, *hogy a plébániai székhelyeken természetesen nem mindegyiken, már az Árpádok korában is volt iskola*“ (U. o.).

Ezt a következtetést nem lehet Békefi könyvéből igazolni. Az oklevéltárban csak arról meríthetünk adatot, hogy 1238-ban Pesten, 1276 előtt Felhévizen, Óbudán, 1342-ben Pozsonyban volt iskola, pedig az erre vonatkozó okleveleket 25 levéltárban felkutatta és az eddig már kiadott kútfői anyagot átkutatta és íme az egész Árpád-korra, a rengeteg sok forrásból nem lehetett három, négy adatnál többet összehozni. Ha ehhez hozzá adjuk Lőrincz esztergomi érsek 1114. évi zsinati határozatát: „Valaki idegen szolgát, vagy olyat, ki urának akaratán kívül a szolgálat alól el nem vonható, vagy bárkit a köznépből tudományokra oktat, vagy a papságba felvesz, urának tudta s megegyezése nélkül, azt váltsa meg, s azon felyül 50 penzát fizessen birságul“, akkor kitünik, hogy a jobbágyok fiai csak földes uraik engedélyével járhattak iskolába s igy a papság nem igen toborzhatta a falusi iskolákból leendő tagjait, ebből nem az következik, *hogy a plébániai székhelyeken már az Árpádok korában is volt iskola, hanem ennek az ellenkezője, tudniillik, hogy nem igen volt.*

A városi iskolák létrejövésének okát abban keresi, igen

Digitized by Google

helyesen, hogy a polgári osztály belátta, miszerint a kolostori és székesegyházi iskola nem neki való, mert az iparosnak és kereskedőnek más irányú és tartalmú műveltségre van szüksége, mint a papnak. Ezen tudatban új iskolát szervez, melyet *városi iskola* néven ismerünk (27. l.). A szervezés nem könnyű volt, mert a városok a maguk házi pénztárából, mondjuk költségén tartván fenn az iskolát, a tanítóválasztás jogát maguknak fentartották, s így gyakran összeütközésbe jutottak a székesegyházi scholasticussal, a ki ezt a jogot szintén maga részére követelte. Ebből támadt azon helytelen vélemény, hogy a városi iskolák a káptalani és székesegyházi iskolák ellentétei, de tanítói között akárhány papot találunk a világiak mellett. A városi iskolák tantárgyai az írás, olvasás, számvetés, vallás, ének és a latin nyelv elemei voltak, ennek illustrálására Heyden Sebald: *Formulae Puerilium Colloquiorum*-ából öt lap mutatványt közöl (42—47. l.).

Az V. és VI. fejezetben az 1540-ig létezett falusi és városi iskolákra vonatkozó adatokat terjeszti elő szerző, melynek eredményei legnagyobb részben a munka második részét képező okmánytárból merítettek. Az 1540 előtti népiskolák száma az eddig fenmaradt adatok szerint, összesen 137, melyek közül 54 falusi és 83 városi iskola.

Szerző egyenként felsorolja ezeket a falusi és városi népiskolákat és ebből a névsorból megállapítható, hogy népiskola létezéséről egyáltalában nincsen adat Árva, Bács-Bodrog, Borsod, Csanád, Csík, Doboka, Esztergom, Fogaras, Hajdu, Komárom, Máramaros, Mosony, Nógrád, Nyitra, Szilágy, Szolnok, Temes, Torontál, Turócz, Udvarhely, Zala vármegyékből; a legtöbb a XVI. századból való s mivel ebből 61 iskolára nézve van adat, ebből is kettő 1540. utánni: látni való, hogy *a legtöbb népiskola a reformáczió századában alakult.*

Hogy a VII. fejezet (176—197. l.) tartalma „*udvari oktatás, magánoktatás*“ nem a magyar *népoktatás* keretébe való, a czímből is következik, ám azért mint művelődéstörténetünkre fényt derítő részletet élvezettel olvashatja mindenki. Ilyen a VIII. fejezet is, a nőnevelésről, mert az apáczakolostorok nőneveléséről, Margit királyleány oktatásáról, a veszprémi és nyulakszigeti nőnevelőiskolákról stb. tárgyal, sőt az 1533-ból való tiltó rendeletet is felemlíti, mely szerint az apáczákat az írás-olvasás tanításától eltiltják, *tehát ez sem népoktatás.*

Szép összefoglaló képét rajzolja szerzőnk a népoktatás fejlődésének a IX. fejezetben (205—211. l.), de Lutherről nemcsak azt kellett volna felemlítenie, „hogy azon elve, miszerint a Szentírást mindenki maga magyarázhatja, a nép-

Digitized by Google

oktatás körének kiszélesbitését eredményezte", hanem azt is ki kellett volna emelnie, hogy a reformáczió azon elvet léptette életbe, *hogy minden templom mellé egy iskola építtessék.* Dehát ezt, úgy látom, nem akarta kimondani a tudós szerző, sőt úgy tetszik, mintha egész munkája annak a documentálása akarna lenni, hogy a reformáczió előtt általános volt a népoktatás, mely egyszerűen beleült a régi iskolákba. „A reformáczió oktatástörténeti szempontból nevezetes jelenség, habár *a népoktatást nem ő találta is fel; mert az már századokkal előbb megvolt, mind a falusi, mind a városi iskolákban.* Az is bizonyos, hogy föllépésekor a régi iskola nyugalmát és munkáját megzavarta s helyébe másikat nem mindjárt és nem is mindig tudott állitani." (211. l.) Tétele ez utolsó állitását az egész vonalon keletkezett iskolák száma megczáfolja, ám az első feléről is megállapitottuk, hogy nem volt olyan általános, mint szerző hirdeti.

Mindezek daczára szerző munkáját nyereségnek tartom, mert a II. részben publikált 359 oklevél, melyből 153 most jelenik meg először, a művelődéstörténet iránt érdeklődőket hálára kötelezi le iránta, mert ez nagy és fáradságos kutatás eredménye. Vajha a fáradhatatlan szerző, a felsorolt kifogásokat újabb oklevelek felkutatásával megdönthetné.

Thury Etele.

Izráel népének története a kezdettől fogva a babyloniai fogságig (572-ig). Gräetz nagy műve alapján szerkesztette *Szabolcsi* Miksa. Budapest, 1906. Phönix irodalmi részvénytársaság.

A zsidóknak 1853-ig nem volt megirva egyetemes történetök. Gräetz Henrik, — 1856-tól a boroszlói rabbiképző intézet tanára, — vállalkozott erre a nagyszabású munkára, közrebocsátván 1853-ban a zsidók történetének első kötetét, melyet hat kötetben 1872-ig befejezett. A könyv azóta világhirűvé lett, megjelent héberül, angolul, francziául. Szabolcsi Miksa, az Egyenlőség czimű hetilap szerkesztője, ez a fajáért lelkesedő derék zsidó férfiú vállalkozott most arra, hogy e művet magyarra is átültesse, megtoldva a magyar zsidók történetére vonatkozó részszel, melyet Kohn Sámuel, a budapesti tudós főrabbi ir. Gräetz művétől eltérőleg a sorrend tekintetében ez az itt első kötetben szereplő darab, nála a negyedik foglalja el.

Az emberiség történetében Izráel népének nem megve-

Digitized by Google